रेतजा, स्त्री, (रेतमिव जायते इति। जन्+डः। टाप्। सर्व्वे सान्ता अदन्ताश्च इति न्यायात् अत्राकारान्तरेतशब्दः।) वालुका। इति भावप्रकाशः॥

रेतनं, क्ली, शुक्रम्। इति शब्दचन्द्रिका॥

रेत्यं, क्ली, पित्तलम्। इत्यमरटिकायां नीलकण्ठः॥

रेत्रं, क्ली, (रीयते क्षरतीति। री+बाहुलकात् त्रः।) रेतः। पीयूषम्। पटवासः। सूतकम्। इति मेदिनी॥

रेप, ङ ऋ शब्दे। गमने। इति कविकल्पद्रुमः॥ (भ्वा०-आत्म०-शब्दे अक०-गमने सक०-सेट्।) ङ, रेपते रिरेपे। ऋ, अरिरेपत्। इति दुर्गादासः॥

रेपः, त्रि, (रेप्यते निन्द्यते इति। रेप+घञ्।) निन्दितः। क्रूरः। कृपणः। इति मेदिनी। पे, १०॥

रेफः, पुं, (रिफ्यते इति। रिफ+घञ्। यद्वा, "रादिफन्।" इत्यनेन वर्णस्वरूपार्थे रशब्दादिफन्प्रत्ययः। तथाच "रेफ इत्यौणादिकः।" इति कृत्सु ५ पादे दुर्गः।) रवर्णः। (यथा,—

"परैर्गतो यः शिरसापि धार्य्यते
समागते सद्मनि याति नम्रताम्।
गुणैः परेषां द्विगुणत्वमीहते।
रेफेण तुल्या प्रकृतिर्म्महात्मनाम्॥"
इत्युद्भटः॥)

रागः। इति शब्दरत्नावली॥ (शब्दः। यथा, भागवते। ८। २०। २५।

"श्रियञ्च वक्षस्यरविन्दहस्तां
कण्ठे च सामानि समस्तरेफान्॥")

रेफः, त्रि, (रिफ+"अवद्यावमाधमार्वरेफाः कुत्सिते।" उणा० ५। ५४। इति अप्रत्ययेन निपातितः।) कुत्सितः। इत्यमरः॥

रेफाः, [स्] त्रि, (रिफतीति। रिफ्+असुन्।) क्रूरः। अधमः। दुष्टः। कृपणः। इति शब्दरत्नावली॥

रेभ, ङ ऋ शब्दे। इति कविकल्पद्रुमः॥ (भ्वा०-आत्म०-अक०-सेट्।) ङ, रेभते रिरेभे। ऋ, अरिरेभत्। इति दुर्गादासः॥

रेभणं, क्ली, (रेभ शब्दे+भावे ल्युट्।) गवां ध्वनिः। इति त्रिकाण्डशेषः॥

रेरिहाणः, पुं, शिवः। असुरः। इति मेदिनी। णे, १०६॥ चौरः। इति शब्दरत्नावली॥

रेव, ऋ ङ प्लुतौ व्रजे। इति कविकल्पद्रुमः॥ (भ्वा०-आत्म०-अक०-सेट्।) प्लुतिः प्लवेन गमनम्। ऋ, अरिरेवत्। ङ, रेवते कपिः उत्प्लुत्य गच्छतीत्यर्थः। इति दुर्गादासः॥

रेवटं, क्ली, दक्षिणावर्त्तशङ्खम्। इत्यजयपालः॥

रेवटः, पुं, (रवते इति। रेव+बाहुलकात् अटच्।) शूकरः। वेणुः। वातुलः। विषवैद्यः। इत्यजयपालः॥

रेवतः, पुं, जम्बीरः। इति जटाधरः॥ (यथा, सुश्रुते। ४। ५।

"पित्तप्रबले द्राक्षारेवतकट्फलपयस्यामधुकचन्दनकाश्मर्य्यकषायं शर्करामधुमधुरं पाययेत्॥") आरग्वधवृक्षः। इति शब्दरत्नावली॥ राजविशेषः। स तु रेवतीपिता। बलरामश्वशुरश्च। इति महाभारतम्॥ (अयं हि आनर्त्तपुत्त्रः शर्य्यातिपौत्त्रः। स खलु स्वपुत्त्र्या रेवत्या वरं प्रष्टुकामस्तया सह ब्रह्मलोकं गतवान् आज्ञप्तश्च ब्रह्मणा बलदेवाय कन्यां दत्तवान्। एतद्विवरणं देवीभागते ७ स्कन्धे ७। ८ अध्यायतो द्रष्टव्यम्॥)

रेवतकं, क्ली, (रेवत इव कायतीति। कै+कः।) पारेवतम्। इति राजनिर्घण्टः॥

रेवतिः, स्त्री, कामदेवपत्नी। इति त्रिकाण्डशेषः॥

रेवती, स्त्री, (रेवतस्यापत्यं स्त्री। रेवत+अण्। न वृद्धिः। ङीष्।) बलदेवपत्नी। नक्षत्रभेदः। मातृकाभेदः। इति मेदिनी॥ स्त्रीगवी। इत्यजयपालः॥ दुर्गा। यथा,

"रेवा तु नर्म्मदा देवी नदी वा रेवती मता।
अतिखण्डनबन्धा वा लोके देवी प्रकीर्त्तिता॥"
इति देवीपुराणे ४५ अध्यायः॥ *॥

रेवतीनक्षत्रन्तु अश्विन्यादिसप्तविंशतिनक्षत्रान्तर्गतशेषनक्षत्रम्। तस्य रूपं मत्स्याकृति द्वात्रिंशत्तारात्मकम्। तस्याधिष्ठातृदेवता पूषाख्यः सूर्य्यः। यथा,-

"दन्तसंख्यभवने झषाकृता-
वन्तभे लसदनन्तमध्यगे।
कोमलाङ्गि मिथुनोदयात् प्रिये
कालखानलकलाः प्रियेऽचलन्॥"
इति कालिदासकृतरात्रिलग्ननिरूपणम्॥*॥

तत्र जातफलं यथा,—

"चारुशीलविभवो जितेन्द्रियः
सत्कुलः स्वभवनैकमानसः।
मानवो ननु भवेन्महीपती
रेवती भवति यस्य जन्मभम्॥"
इति कोष्ठीप्रदीपः॥ *॥

बालग्रहविशेषः। तज्जुष्टस्य चिकित्सा यथा,—

"अश्वगन्धाजशृङ्गी च शारिवाथ पुनर्नवा।
सहा विदारी ह्येतासां क्वाथेन परिषेचनम्॥"

अजशृङ्गी मेढ़ाशृङ्गी। सहा सेवतीपुष्पजातिः।

"तैलमभ्यञ्जने कार्य्यं कुष्ठे सर्जरसे तथा।
पलङ्कषायां नलदे तथा गौरकदम्बके॥"

सर्जरसः रालः। पलङ्कषा गुग्गुलुः। नलदं लामज्जकमुशीरवत् पीतच्छवि। गौरकदम्बको हारिद्रकः। हरदुया कदम्ब इति लोके।

"धवाश्वकर्णककुभशल्लकीतिन्दुकेषु च।
काकोल्यादौ गणे चापि सिद्धं सर्पिः पिबेच्छिशुः॥"

अश्वकर्णः सांखु इति लोके।

"कुलत्थाः शङ्खचूर्णञ्च प्रदेहः साखगन्धिकः।
गृध्रोलूकपुरीषाणि यवान् यवफलो घृतम्।
सन्ध्ययोरुभयोः कार्य्यमेतदुद्धूपनं शिशोः॥"

यवफलो वंशाङ्कुरः।

"युक्ताः सुमनसो लाजाः पयः शाल्योदनं दधि।
बलिर्निवेद्यो गोतीर्थे रेवत्यै प्रयतात्मना॥"

गोतीर्थे गोष्ठे।

"स्नानं धात्रीकुमाराभ्यां सङ्गमे कारयेद्भिषक्॥
नानाशस्त्रधरा देवी चित्रमाल्यानुलेपना।
चलत्कुण्डलिनी श्यामा रेवती ते प्रसीदतु॥
उपासते यां सततं देव्यो विविधभूषणाः।
लम्बा कराला विनता तथैव बहुपुत्त्रिका।
रेवती शुष्कनासा च तुभ्यं देवी प्रसीदतु॥"
इति भावप्रकाशः॥ *॥

बलदेवपत्न्या विवरणं यथा,—

"रेवस्य रैवतः पुत्त्रः ककुद्मान्नाम धार्म्मिकः।
श्रेष्ठः पुत्त्रशतस्यासीत्तस्यां पुर्य्यां नृपोऽभवत्॥
स कन्यासहितः प्रायाद्रैवतो ब्रह्मणोऽन्तिकम्।
न जरा क्षुत् पिपासा वा न मृत्युस्तत्र कर्हिचित्।
ऋतुचक्रञ्च भवति ब्रह्मलोके द्विजोत्तमाः॥
रैवतस्य गतस्याथ सा पुरी राक्षसैर्हृता।
तस्य पुत्त्रशतं यच्च त्यक्त्वा तामगमद्दिशः॥
तस्य वंशे तु ये तत्र स्वर्याता इति विश्रुताः।
क्षत्त्रिया ह्यभवन् विप्रा दिक्षु सर्व्वासु धार्म्मिकाः॥
गते बहुयुगे काले आजगामाथ रैवतः।
मुहूर्त्तमेकं मत्वासौ ददर्श यादवैर्वृताम्॥
कृतां द्वारवतीं नाम बहुद्वारां मनोरमाम्।
भोजवृष्ण्यन्धकैर्गुप्तां वासुदेवपुरोगमैः॥
गत्वा तु रैवतः सम्यग्बलभद्राय रेवतीम्।
प्रादाद्गुरुतरां तान्तु बलदेवो हलेन वै।
समानां लघुतां नीत्वा उवाह स प्रहर्षतः॥
दत्त्वा जगाम शिखरं मेरोस्तपसि रैवतः।
रेमे रामोऽपि धर्म्मात्मा रेवत्या सहितः सुखी॥"
इति वह्निपुराणम्॥*॥

(ब्रह्मणो वाक्येनैव इयं रेवतेन बलदेवाय प्रदत्ता। एतद्विवरणन्तु देवीभागवते ७ स्कन्धे ८ अध्याये द्रष्टव्यम्॥) रैवतमनुमाता। तद्विवरणं यथा,—

मार्कण्डेय उवाच।

"पञ्चमोऽपि मनुर्ब्रह्मन् रैवतो नाम विश्रुतः।
तस्योत्पत्तिं विस्तरञ्च शृणुष्व कथयामि ते॥
ऋषिरासीन्महाभाग ऋतवागिति विश्रुतः।
तस्यापुत्त्रस्य पुत्त्रोऽभूत् रैवत्यन्ते महात्मनः॥
स तस्य विधिवच्चक्रे जातकर्म्मादिकाः क्रियाः।
तथोपनयनादींश्च स चाशीलोऽभवन्मुने॥
यतः प्रभृति जातोऽसौ ततः प्रभृति सोऽप्यृषिः।
दीर्घरोगपरामर्शमवाप मुनिपुङ्गवः॥
माता चास्य परामार्त्तिं कुष्ठरोगादिपीड़िता।
जगाम स पिता चास्य चिन्तयामास दुःखितः॥
किमेतदिति सोऽप्यस्य पुत्त्रोऽत्यन्तसुदुर्म्मतिः।
जग्राह भार्य्यामन्यस्य मुनिपुत्त्रस्य मन्दधीः॥
ततो विषण्णो मनसा ऋतवागिदमुक्तवान्।
अपुत्त्रता मनुष्याणां श्रेयसे न कुपुत्त्रता॥